

mogelijk dat de regering zulke rotzooi ondersteunt?' De subsidie bleef echter gehandhaafd en werd zelfs verlengd.

Toen Ballards boek 'Plan for the Assassination of Jaqueline Kennedy' uitkwam, werd de Amerikaanse ambassadeur in Londen door zijn superieuren op het matje geroepen. De titel geeft al aan dat Ballard regelmatig de grens tussen SF en mainstream fiction overschreed. Met mainstream fiction bedoel ik alle verhalen die de collectief beleefde, empirische werkelijkheid als uitgangspunt hebben.

SF bevatte al van oudsher sociale kritiek, en had als zodanig een provocatief karakter, maar dit werd nooit als zodanig herkend omdat haar jargon voor niet-ingewijden onverteerbaar of ondoorzichtig was. De New Wave stortte de SF uit de esoterie in de openbaarheid, door haar aandacht niet op de verre, maar op de nabije toekomst te richten, te zinspelen op recente ontwikkelingen en door levensechte personen met echte gevoelens neer te zetten. Deze veranderingen vergrootten de expressiviteit van het genre.

Ph. J. Farmer, een Amerikaans SF schrijver, kreeg met 'The Lovers', het eerste boek in de SF dat seks op een open manier behandelt, een proces aan zijn broek, dat hij overigens won. Hij haalde zich de woede van Vonnegut op de hals met een ander boek, een parodie op de zelf al parodierende Kurt Vonnegut. Vonnegut: 'I couldn't stand to read the thing'.

Kilgore Trout, de hoofdpersoon van het gewraakte boek, is een personage dat in meerdere romans van Vonnegut optreedt. Het is een mislukte SF schrijver die model kan staan voor Vonnegut in zijn donkere jaren, toen hij wanhopig probeerde aan de bak te komen. Het bewuste boek heet 'Venus on the Half-Shell'. Farmer probeert er ook de stijl van Vonnegut in te imiteren. Een bewust literaire poging, zo'n parodie op een satirisch schrijver. Het schijnt hem niet geheel gelukt te zijn, want The Encyclopedia of SF spreekt van 'a feeble imitation'.

#### 6. nieuwe dwarsverbanden; grenzen doorbroken

De New Wave was niet alleen een inspiratiebron voor beginnende schrijvers. Ook gevestigde SF-grootheden als Frederic Pohl, Philip Dick, John Brunner en Robert Silverberg gingen ineens meer psychologie in hun boeken stoppen, en niet te vergeten in de jaren-60 trend van nieuwe openheid: seks.

Het image van de SF als naief, door technisch machtsvertoon gedomineerd avonturengenre is met de New Wave van binnenuit aangevallen. Tot de New Wave was de SF een uitgesproken wereldje-in-zichzelf, met een eigen lezerskring, die de neiging had afstand te nemen van de rest van de wereld. Vrij en ruimdenkend in haar onbeperkte ruimte-en tijdscategorieen, bekrompen in haar afwijzing bij voorbaat van al het andere. Een genre, liefdevol ondersteund door een internationaal georganiseerd fandom, dat wereldconferenties organiseert, conventies of cons geheten, waar schrijvers worden uitgenodigd en films bekeken. Fans geven ook bladen uit, in Nederland bijvoorbeeld 'Perry Rhodan' en 'Holland SF'. Een sublitterair klimaat met sektarische trekjes, dat eigen maatstaven aanlegt, en volstrekt gescheiden van de rest opereert, haar eigen literatuurgeschiedenissen schrijft en, zoals boven bij de discussie rond New Worlds al is uitgelegd, ook een eigen canon aanlegt. Naast bekende boeken als Brave New World en 1984 is de lijst van klassieken in SF-kringen uitgebreid met Asimovs 'Foundation', Heinleins 'Verdwaald Tussen Sterren,' Brunners 'Stand on Zanzibar' en de boeken van Stanislaw Lem. Verder de boeken van Tolkien, met name 'Lord of the Rings'. Met Zelaznys 'Amber'-trilogie, Frank Herberts 'Dune', Ursula Leguins

'Earthsea'. De laatste vier zijn hoogtepunten van een genre dat voor het gemak bij de SF is ingedeeld maar dat eigenlijk niet is: de fantasy, een anti-technische, sprookjesachtige stroming, waarin wonderlijke, vaak archaisch of Middeleeuws aandoende werelden worden opgeroepen waarin magie een hoofdrol speelt. In feite zijn zowel SF als fantasy deelverzamelingen van de totale overgeleverde fantastische literatuur, maar aangezien de opkomst van fantasy parallel liep aan die van haar technische broeder, is zij er voor het gemak bij ingedeeld. Fantasyboeken worden besproken in SF magazines. Hier en daar zijn er gespecialiseerde fantasybladen, meestal 'horror en fantasy', maar die zijn zo minuscule in aantal en oplaag dat je niet van een apart fandom kunt spreken. Zeker sinds de New Wave, maar ook ervoor, vond steeds vermenging van de genres plaats. Een goed voorbeeld van New Wave-literatuur die fantasytrekken en SF combineert met parodie is Harrison's 'Bill, the Galactic Hero'. Andere voorbeelden zijn: 'The Incomplete Enchanter' van W.F. Sprague de Camps en 'The Hitchhiker's Guide to the Galaxy' van Douglas Adams, als hoorspel op de Nederlandse radio gebracht als 'het Transgalactisch Lijfhandboek'. Deze boeken zijn vooral satirisch van karakter, het literaire staat er in tegenstelling tot de experimenten van Aldiss en Ballard niet op de eerste plaats.

Tot de New Wave wist iedereen binnen de SF ondanks de al bestaande overeenkomsten een vrij duidelijk onderscheid te maken tussen fantasy en SF. De New Wave heeft ook in dit opzicht voor verwarring gezorgd. Delany en Ellison, twee Amerikaanse New Wave schrijvers, maar ook Ballard spreken van 'een natuurlijke affiniteit tussen fantasy en SF'. Alles wat je kunt gebruiken mag je mengen, als het maar Letterkunde oplevert.

De New Wave was een breuk naar beide kanten: een doorbraak in SF-conventies, maar ook een in literaire.

Tot dan toe bestonden er afzonderlijke SF en literaire canons, met slechts sporadische overlappingsen. Literatuurwetenschappers hadden 'een diepe afkeer voor alles wat naar beta zweemde'. Dit heeft er, naast de literaire mankementen die beoefenaars van het genre vaak vertoonden, in belangrijke mate toe bijgedragen dat de SF zo lang niet voor vol werd aangezien. (Vreemd genoeg ging die afkeer voor beta samen met een afkeer voor 'kinderlijke' fantasieën)

Vonnegut zei hierover: 'Aangezien technologie een steeds belangrijker deel van onze omgeving is gaan vormen, kan het geen kwaad dat deel van de ervaring, van het menselijk leven, ook in de letterkunde te integreren.' Zoals sommige SF nu erkenning vindt, worden andere veronachtzaamde gebieden van de menselijke ervaring met een literaire pen bestreken. Sport bijvoorbeeld. Robert Coover heeft met 'the Universal Baseball association' in dit opzicht een alom bejubelde metafictionele gooi hiernaar gedaan. Het is niet verwonderlijk dat de 'New Wavers' zich beïnvloed achtten door postmoderne schrijvers als Barth en Coover. Uit de 'metaphysical diction' van deze twee schrijvers spreekt de opvatting dat je alles mag afschaffen of dooreengooien, zolang de tekst maar van literaire waarde blijft, zolang de 'mere beauty of words' maar gehandhaafd wordt. De beleving van de realiteit staat in een tijd van interplanetaire vluchten en computers meer afwijkingen van de lineariteit toe. De toenemende atomisering van de maatschappij zal hier ook niet vreemd aan zijn.

De scheiding tussen mainstream-letterkunde en SF had in het begin van de jaren vijftig het karakter van (nog een) Koude Oorlog, juist toen SF schrijvers zulke (commerciële) triomfen

beleefden en er zo'n grote activiteit was onder SF schrijvers dat in Amerika gesproken werd van een Golden Age van de science fiction. De sixties brachten dooi en pakte de draad op waar de gevestigde literaire kritiek omstreeks 1920, na welis het spoor bijster raakte. Zij was amechtig bezwaken onder de verschrikkelijke aanwas van inferieure pulpderivaten van grootmeesters als Verne.

### 7. Kritikasters

In die tijd werd de ideologische motor van de SF gaande gehouden door een klein clubje intellectuelen, dat zijn ziel en zaligheid had verkocht aan de SF en bewust stelling nam tegen de rest van de wereld, met standpunten die anderen als onverteerbaar 'alien' voorkwamen. De eerder genoemde eerste en laatste mensen van Stapledon was een van hun 'bijbels'. Deze leden van de oude garde, waaronder Samuel Moskowitz, Donald A. Wollheim en David Kyle waren dan ook ontzet door de New Wave. In 'the Universe Makers', een SF anthologie, schrijft Wollheim: 'the readers and writers that used todream of galactic futures now get their kicks out of experimental styles of writing, the free discussion of sex, the overthrow of all standards and morals (since, if the world is going to end, what merit had these things?)'

Stanislaw Lem, de Poolse SF auteur van de oude garde, merkte in dit verband op dat de pogingen van de New Wave de SF van zichzelf vervreemden, 'als bij een neger die zich bleekt om bij blanken in het gevele te komen'.

Maar de oorlog was snel voorbij. de betere New Wave schrijvers werden snel geaccepteerd door sf lezers in het algemeen, en vonden vaak ook een publiek buiten SF, zoals het vaak gaat bij goede schrijvers: de slechte schrijvers, waar er flink wat van waren, bleven voor het merendeel aan de kant van de weg liggen.

Asimov zei: 'Snel zal dit schuim worden weggespoeld en het solide, brede, zuivere strand van de SF weer zichtbaar worden'. Het commentaar van Aldiss: 'Maar het zal heel wat noodzakelijk slib hebben achtergelaten die de SF nieuwe voedingsbodem kan geven'.

De boeken van Roger Zelazny, een van de nieuwe Amerikaanse SFschrijvers, bezitten veel New Wave trekken. Met gelijkssoortige schrijvers als Disch, Delany en Joanna Russ heeft hij gemeen dat hij oude mythen een modern jasje steekt. Sholes Rabkin, auteur van diverse standaardwerken over SF, noemt dit in zijn essay 'fris en poëtisch proza, dat net als in het werk van Sturgeon en Bradbury soms naar het sentimentele neigt'. Franz Rottensteiner, een bekend criticusopht gebiedvan fantastische literatuur, heeft echter voor Zelazny geen goed woord over. 'Het toppunt vind ik wel een scene waarin een oude Indische god een geschil dat hij heeft met de mensenwereld overlegt met een collegagod. hij doet dat op een geïmproviseerde Olympus'. Daar telefoneert hij met een naburige god. Zelazny schrijft zinledige en aalgladde travestieën van mythen, en dat terwijl de oude mythen volop toegankelijk zijn. Telefonerende goden: een commercieel Disneyland'

Rottensteiner mag enigszins gelijk hebben, maar als ik achter de criteria kom die hij zelf aanlegt voor een fantastisch verhaal, groeien mijn bedenkingen bij zijn kritiek. Zijn opvattingen distilleer ik uit zijn venijnige essay, dat geen spaan heel laat van de New Wave, op Aldiss, Ballard en Delany na. Uit een verhaal moet een 'kennisiniveau' spreken, de stijl moet 'puntig, zeer sober' zijn, en het ergste: een verhaal moet je iets leren. Begrijpelijk dat Zelazny's kleurige en barokke vertellingen er dan niet best af komen. Van humor heeft de Duitser geen kaas gegeten,

of misschien alleen cynische humor, lijkt het als hij een boek van Moorcock bespreekt: over een man die de meest uiteenlopende personages in zich verenigt, in Rottensteiners woorden: 'van Hitler tot Frankenstein tot Onze Lieve Heer Jezus aan toe.'

Zijn constatering dat veranderen van helden in antihelden nog geen goed verhaal oplevert snijdt m.i. hout, omdat veel zgn. New Wavers zich er zichtbaar op deze makkelijke manier vanaf maakten.

#### 8. meer kritiek

Rottensteiner vindt de artikelen van Moorcock die als programmatisch zijn bedoeld, vaag geformuleerd en vol onweerlegbare axioma's. Ellison, een Amerikaanse schrijver van een door de New Wave beïnvloede fantasystijl, noemt hij 'een pseudoliteraire zwammer'. Waar Rottensteiner de New Wave aanvalt op de vorm, doet Wollheim dat op de inhoud: schoenmaker blijf bij je leest.

Woordvoerders van de oude garde noemden de beoefenaren van de New Wave Wavers langharig tuig dat erop uit was dat wat SF uniek maakte te vernietigen. 'New Wavers' kwamen over als cultuurpessimisten.

De dragers van hun verhalen waren ontmoedigende anti-helden. 'Pijnlijke uitingen van levensangst. Waar blijven we als de SF haar sense of wonder verliest?' Uit de literaire hoek kwam heel andere kritiek: dat Moorcock en consorten niet moesten denken dat je literatuur maakt alleen door alle helden in antihelden te veranderen en door alle verhalen negatief, treurig of pessimistisch te maken. wat het op aankwam was: literair meesterschap en, zo zeiden de critici, dat ontbrak er te veel aan. Zo werden Moorcocks pogingen belachelijk genoemd, een zich bedienen van vooroorlogse avantgardistische terminologie, holle frasen volstrekt zonder inhoud, en achterhaald. Wat zij niet beseften was dat de SF een achterstand had in te halen, dat het voor het eerst in de geschiedenis was dat in de SF iets van de existentiële problemen van de moderne Westerse mens werd gevoeld.

Aldiss en Ballard werden meestal door deze kritiek ontzien.

Rottensteiner noemt de Amerikaanse New Wave-verzamelbundel 'Dangerous Visions' 'een lege opeenstapeling van futloze allegorieën en nonsensikale pretenties'. Toch bevat het boek volgens Rottensteiner nog enige echte auteurs, maar die zijn op de vingers van een hand te tellen. Hij noemde de opspraak die New Worlds kreeg door het afdrukken van 'Bug Jack Barron' 'een zeldzame eer voor een SF blad'. Hij vergeet dat het blad op eigen kracht zich een kunst of literaire status verwierf voor het zover kon komen.

Van Delany's roman 'Nova', een soort allegorie over de groei van een literair artiest, zegt hij: 'een barokke vertaling van een oude mythe. Het heeft geen zin iets te moderniseren wat onherroepelijk dood is. In een literatuur die zo prat gaat op het veranderingsdenken moet het standpunt dat het toch loont omdat de mythen de oergrond van alle menselijk bestaan symboliseren, bestreden worden.'

Mij lijkt het een legitiem literair procedé oude mythen bij de kop te vatten en ze in een nieuw jasje te steken. In de moderne Westerse letterkunde zijn er legio voorbeelden. Ik noem alleen de Sonnetten aan Oerfeus maar van Rilke. Zelfs analfabeten vertellen sprookjes en mythen door zonder ze ongewijzigd te laten. Zouden SF schrijvers dat dan niet mogen?

Achter Rottensteiners woorden lijkt een wrok schuil te gaan tegen de combinatie losheid en pretentie waar SF het patent op lijkt te hebben.

De mening, ter contrast, van Sam Lundwal, iemand uit een heel andere hoek: die van de oude grootmeesters der SF, die de nieuwlichters maar niets vinden: 'baardige en langharige personen die met nieuwe literaire vormen experimenteren. Ze bevinden zich in de garderobe van de SF-club.' Waar de anderen in gerieflijke fauteuils zitten. 'Ze hebben nergens respect voor, zelfs niet voor de oude stichters van de SF-club. Ze worden diep gewantrouwd door alle andere leden. Men beweert dat sommigen gesteund worden door het literair esablishment. De leden der SF-gemeenschap zijn diep verontrust'.

'Het defaitisme in hun boeken duidt op angst voor verandering'. Is Lundwal misschien zelf bang voor verandering? Zijn argumenten zijn een merkwaardige mengeling van progressieve en conservatieve argumenten.

'Als we de 'sense of wonder' verliezen, is de SF ten dode opgeschreven'. En die zou niet op een andere manier dan die in de pulp SF geuit kunnen worden?

Lundwal merkt verder op dat de New Wavers zich in de doodlopende steeg bevinden van al een halve eeuw uitgewerkt surrealisme en Joyceïsme. Niet de mens maakt SF uniek; voor nieuwe dingen heb je nieuwe gereedschappen nodig, betoogt hij.

Rottensteiner weer vindt, schijnbaar als liefhebber van opvoedkundige en educatieve boeken, veel New Wave van een onmachtig en nietszeggend absurdisme. Het boek Bug Jack Barron noemt hij een collage van vuilspuiterij.

Stanislaw Lem, de oude Poolse SF-meester: 'De New Wave is een mimikry-tactiek, een zich wenden ook naar de innerlijke ruimte. SF zal er eerder bij verliezen dan winnen. Hult SF zich in literair woordgewaad, dan zal er geen SF meer zijn. SF is de stoottroep van de kennis.'

Rottensteiner stelt tenslotte de vraag of er een SF mogelijk is die wetenschappelijke modellen gebruikt zonder daarbij grof te versimpelen.

#### 9. invloeden op de oude garde

Alle geschiedenissen zijn in feite gesimplificeerde modellen die de meest uiteenlopende zaken verenigen. Toch bestaat er enige consensus over de aard van New Wave. Een nieuw literair zelfbewustzijn, dat zich uitte in het experimenteren met diverse literaire stijlen, een nieuw sociaal bewustzijn ook, dat zich manifesteerde in politieke stellingnames en een levensstijl, die in het algemeen op een radikaal standpunt terug te voeren is.

De New Wave schrijvers poogden een nieuwe taal en een nieuw sociaal perspectief voor SF te vinden, pogingen die minstens zo avontuurlijk lijken als de technische verkenningen van de oude SF. Rottensteiner: 'Vast staat wel dat er enige belangrijke experimenten zijn verricht, die het in sommige gevallen tot literatuur brachten.' Waar anderen, vooral Amerikanen, veelal bleven steken in halfgeslaagde parodieën. Feit is dat de SF niet meer de SF is van voorheen, en dat in de toekomst SF-auteurs minder gemakkelijk uitsluitend op grond van hun achtergrond uit de literaire schappen zullen worden verbannen. Minder kans dat potentieel begaafde schrijvers bij voorbaat uit de literatuur worden gesloten.

New Worlds publiceert behalve Britten ook Amerikanen die tijdelijk in Engeland woonden, zoals Disch, Sladek James Sallis and Samuel Delany. Andere belangrijke Amerikaanse bijdragen kwamen van Norman Spinrad en Charles Platt.

Het duurde niet lang of Amerikaanse SF uitgaves zoals Orbit, Quark en New Dimensions verruimden hun normen over wat wel en niet buiten de ethische perken van het publiceren ging.

Campbell van het blad 'Astounding Stories' en Gold van 'Galaxy' namen spoedig invloeden van New Wave in hun redactionele formule op.

#### 10. kernfiguren: moorcock, aldiss, ballard

##### 1. Moorcock

Michael Moorcock was niet de belangrijkste schrijver van de New Wave maar wel de voornaamste woordvoerder en organisator. Niettemin zijn zijn boeken belangrijk genoeg voor de New Wave om hier besproken te worden. een kleurrijke figuur die lid was van de psychedelische rockband Hawkwind, en een losbandig leven leidde 'met zes verroeste Rolls Royces voor de deur van een vervallen Engels landhuis met zesenzeventig kamers, en daar woeste feesten hield'. Hij was vooral een satirist. In 'Dancers at the End of Time' (een plaat van Hawkwind heet 'Warrior at the Edge of Time') is de toon zeer licht. Hij schetst een op zich gruwelijke apocalyptische wereld, die echter bevolkt wordt door dandies. 'Engeland bevindt zich nu op het punt waarop de Romeinen zich bevonden toen ze veranderden in Italianen' schreef een criticus.

'Warlord of the Air' een ander boek van Moorcock, is een parodie op de meer rudimentaire vormen van het fantasy of sword and sorcery genre. Het zou een perfecte imitatie zijn, als het boek niet zo vol toespelingen zat: Mick Jagger is er een bobby, Reagan, toen nog slechts cowboy-acteur, is een padvinder.

##### 2. Aldiss

Brian Aldiss is in feite een conventionele starter, in de traditie van Heinlein en Astounding Stories, maar bij New Worlds slaat hij een koers in die het midden houdt tussen de vroege Sf (Frankenstein) en hoogtepunten uit de mainstream literatuur. Er zijn aanwijsbare invloeden van de latere Joyce, Evelyn Waugh en Robbe-Grillet in zijn 'Barefoot in the Head'.

Een fragment uit 'Barefoot in the Head':

'Now from this purgent words the mucous remembrances of the sinking swimmers distend to farcy forms and the saprophagous outpour transfluxes the time's ergot so that while it floats into het labyrinthine passages she feels the smooth budding trunks and timber shafts wheel and wheedle into grander growth in het skeleton the sapling stalked stuff supplanting bone nodes of branch staring under skin at hip and pelvis shin breast and elbow her obnubil features suddenly the whole anatomy its soft syruiped holes it husks hairs and horned teeth beats

into greenamelled leaf! (Book III, 'Ouspenski's Astrabahn')

In zijn 'concern for literariness' wordt 'Barefoot' de meest gewaagde poging genoemd, samen met Ballards werk, dat minder dwingend van toon heet, maar niet minder interessant. Aldiss heeft zich zeer beijverd voor het financiële welslagen van het blad.

##### 3. Ballard

Met name door een schrijver als Ballard wordt nu in Sf kringen het accent liever op mensen als hem gelegd, die een stroom boeken van constante kwaliteit aflevert, dan op vooral tijdens de 'Golden Age' zo bejubelde figuren als Asimov en Heinlein, die men nu meer in de traditie van commerciële veelschrijvers als Harold Robbins plaatst dan in die van Dostojewski.

Zonder Ballard, zegt Rottensteiner, was er waarschijnlijk geen New Wave geweest. Hij noemt hem een indringend en stemmig verteller die zijn verhalen met karakteristieke landschappen verrijkt. Een voorbeeld van Ballards stijl uit the Terminal

Beach.

'Toen' de ploeg hem kwam zoeken, verborg Traven zich op de enige juiste plaats. Gelukkig was de speurtocht maar oppervlakkig en werd die na een paar uur weer gestaakt. De zeelieden hadden het nodige bier meegenomen en de speuractie veranderde snel in een dronkemanspartij.

Op de muren van de opnametorens vond Traven later tekstballonnetjes met schunnige opmerkingen, die met krijt uit de monden van de schaduwgestalten waren opgetekend en waardoor hun houding de fallische vrolijkheid kreeg van dansers op rotstekeningen.

Het hoogtepunt van het feest was het in brand steken van een voorraad benzine in een ondergrondse tank vlakbij de landingsbaan. Terwijl hij luisterde naar de megafoons die zijn naam riepen, waarbij de echo's tussen de duinen wegstierven als de verlaten roep van stervende vogels, en vervolgens naar de knal van de ontploffing en het gelach, toen het landingsvaartuig weer vertrok, had Traven er een voorgevoel van dat dit de laatste geluiden waren die hij zou horen.

Hij had zich in een van de doelbassins tussen de lijven van de plastic poppen verborgen. In het hete zonlicht gaapten hun misvormde gezichten hem blind aan vanuit de verwarde hoop ledematen, hun vage glimlach leek op die van grijnzende geluidloze doden.

Hij zag de gezichten nog steeds voor zijn geest toen hij over de lichamen heenklom en terugkeerde naar zijn bunker. Toen hij naar de richting van de blokken iep, zag hij de gestalten van zijn vrouw en zoon op het pad staan. Ze stonden minder dan tien meter van het af en hun witte gezichten keken naar hem met een blik van bijna overweldigende verwachting. Nooit had Traven hen zo dicht bij de blokken gezien. De bleke gelaatstrekken van zijn vrouw schenen van binnenuit verlicht te worden, haar lippen weken vaneen, alsof ze hem begroette en een hand was opgeheven om die van hem te pakken. Het gezicht van zijn zoon met steeds diezelfde eigenaardige uitdrukking bekeek hem met dezelfde raadselachtige glimlach als het kind op de foto.

'Judith! David!' Verrast rende Traven naar hen toe. Dan veranderden hun kleren door een plotselinge beweging van het licht in lijkwaden en hij zag de wonden, waardoor hun hals en borst verminkt werden. Ontzet slaakte hij een kreet. Terwijl zij verdwenen, rende hij weg naar de veilige blokken.'

Volgens Aldiss zijn het wellicht de verhalen uit de Terminal Beach periode, die het langst van Ballard bekend zullen blijven. 'Zijn buitengewone weergave van de perverse vreugden van de hedendaagse paranoia maken hem tot een van de grote magiers van de moderne verteklkunst. Hij heeft een aantrekkingskracht die moeilijk onder woorden te brengen is, maar tot ver buiten de grenzen van de gewone science-fiction reikt. In de genoemde passage komen enkele symbolen voor die later in een compacte vorm in het werk van Ballard zullen terugkeren.

Ter vergelyk een in het Duits vertaald fragment van Rottensteiner, uit The Crystal World, een van de latere werken van Ballard:

'Wo immer das Dach der Baume ueber ihm den Himmel freigab, am Bachufer an den kleinen Lichtungen, kam er an den halb kristallisierten Korpern van Mannern und Frauen vorbei, die an Baumstammen gleichsam festgeschmiedet waren und zur zerbrochenen Sonne emporsahen. Meist waren es altere Paare; sie sassen nebeneinander, und ihre Korper wurden allmahlich eins und verschmolzen mit den Baumen und dem juwelenbesetzten Gestrupp. Der einzige junge Mann, ein Soldat in Felduniform, sass auf einem

Baumstamm am Bachrand. Auf seinem Helm wuchs ein gewaltiger Kristallpanzer, der sein Gesicht und seine Schultern umschloss.

Weiter unten fuhrte ein tiefer Sprung durch die Eisfläche. Auf dem Grund floss eine dunne Wasserrinne und umspulte die Beine von drei Soldaten, die gewiss an dieser Stelle den Bach hatten durchwaten wollen und nun in seinen Kristallwanden einbalsamiert lagen. Danne und wann rührten sich ihre Beine langsam, als wollten die in Hufthöhe aneinandergefesselten Männer nun ewig durch die Kristallgletscher marschieren, die Gesichter im Lichtschimmer verloren."

Ballards verhalen lijken een duidelijke illustratie van de uitspraak van Burroughs: 'een psychopaat is een knaap die zojuist ontdekt heeft wat er aan de hand is.'

Ballard in een essay over Burroughs: 'In The Naked Lunch vergelijkt Burroughs de georganiseerde maatschappij met haar uiterste tegendeel, de onzichtbare maatschappij van de verslaafden aan drugs. Zijn stilzwijgende conclusie is dat die twee niet erg veel van elkaar verschillen. Zeker niet op de punten waar de nauwste contacten tussen beide bestaan; in de gevangenissen en de psychiatrische inrichtingen.'

Ballard werd aangetrokken door deze uiterste punten, polen van mentale ontoegankelijkheid, waar het normale en het abnormale elkaar op neutraal terrein ontmoeten en de slechte invloeden worden bezworen. 'on apotropaic neutral grounds' luidt het in het Engels.

Apotropaïsm is de magische of religieuze kunst van het afweren van het kwaad door spreuken, betoveringen of rituele performance.

Citaat uit New Worlds, nummer 167: 'SF behandelt de onveranderlijke werkelijkheid in begrippen van taal, niet in die van het verleden.'

Ballard probeert samen met Aldiss en Disch de gestoorde verhouding tussen de binnen en de buitenwereld, waarin mensen noch met de natuur, noch met zichzelf in evenwicht zijn, radikaal op te lossen, niet door vertrouwen in de macht van de natuurwetenschap, maar door zich op de natuur zelf te richten. Door magische transformaties en het opgeven van het Ik de eenwording te bewerkstelligen met water, zand en rotsen. Met name Ballard streeft dit laatste na, lijkt het. In The Drowned World zie je overeenkomsten met een romanticus als Novalis, die schreef dat slaap 'de onzichtbare vloed van een wereldzee' is, 'waarin het ontwaken de ebbe is. Alle aardse genietingen zijn terug te voeren op het begrip 'vervloeiing'.

De filosoof Ludwig Kluges toont een andere opvallende overeenkomst:

'Wil en bewustzijn scheiden de mens van de natuur. Zij zijn 'het Boze'. Alle doen en willen ontkent, vernietigt leven. In mensen leeft de geest, in dieren de ziel. Het dier staat in een meer vitale verhouding tot de wereld, het is niet veroordeeld tot abstractie, zoals wij. De beelden werken direct op het bewustzijn van dieren. Op dat van ons allang niet mee. De kosmische band is verloren.

Is de geest eenmaal in de wereld, dan kan hij er zich nooit meer uit terugtrekken,

Ballard is volgens Rottensteiner geen pessimist; het Wonder is de uitweg. Natuurkatastrofes zijn beschavingsverwoestende wonderen. Zij betekenen een nieuw begin of op zijn minst een herstel van de oertoestand. De personages bezitten wijsheid door hun verbondenheid met de natuur. Ballards personages bezitten wijsheid ten aanzien van deze band. De droom is de waarheid, de daad het zinloze. Verstand en logica zijn niet het hoogste, maar blokkades tot de natuur. De deemoedigen zijn cde

Heren, de drop-outs gezegend met het privilege de wereld te zien zo ze werkelijk is.

Ballard; 'Ik zou meer psycholiteraire ideeën willen zien, meer metabiologische en metachemische concepten, prive-tijdsystemen, synthetische psychologieën en tijd-ruimte, meer van de verre, sombere halfwerelden die men bespeurt in de schilderijen van schizofrenen, alles bij elkaar een volledige, speculatieve poëzie en fantasie van de wetenschap'

Ballard in New Worlds 167:

'De Sf, die allereerst een prospectieve literatuurvorm is en de onveranderlijke werkelijkheid in termen van de toekomst, niet in die het verleden behandelt, heeft verteltechnieken nodig, die haar thematiek reflecteren. Tot nu toe versagen alle auteurs op dit gebied, ikzelf niet uitgezonderd, omdat ze niet erkennen, dat de primaire verteltechniek van retrospectief proza: het oorzaak en gevolg vertellen, het voorlineaire vertellen, dat nu eenmaal op een vaststaand complex van aannames en verbindingen gebaseerd is, volledig ongeschikt is, de beelden van een toekomst te verschaffen, die nog niet naar ons toe is gekomen. In mijn romans 'The Drowned World', 'The Drought' en 'The Crystal World' heb ik geprobeerd lineaire systemen te construeren, die afzien van een logische ontknoping. Eigenlijk is het een handvol ontologische 'mythen'. Ondanks mijn inspanningen beginnen de landschappen van deze romans zich toch meer en meer te vermenigvuldigen.'

In die niet-lineaire geschiedenissen keren bepaalde personen steeds terug; historische figuren als Marilyn Monroe en John F. Kennedy, Lee Harvey Oswald en fictieve gestalten als dr. Nathan, Karen Novotny, Catherine Austin en anderen. Zij herinneren aan katatonici, broedend voor zich uit in alpendroomlandschappen en morrelen soms aan kwellend zinloze apparaten, die voor hen een grote betekenis hebben.

#### 4. Disch

Disch is een van de weinige die er goed af komen bij Franz Rottensteiner. Hij prijst de nuchtere stijl. 'De abstracties houden de vormenweelde in evenwicht'. Een precies en onderkoeld proza; geen galactische wonderen of feodale uebermensen. De helden zijn mensen van deze wereld, geen exotische toneelspelers. De stijl herinnert aan Kafka, ook in het taalgebruik en in het onbegrijpelijke noodlot dat zijn figuren lijkt te beheersen. In zijn roman 'The Genocides' staan mensen de kroon der schepping af; mensen zijn er ongedierte. De roman is consequent doorgevoerd. In 'Camp Concentration', door Aldiss een prachtige roman genoemd, ontdekken krijgsgevangenen een wondermiddel dat hen in staat stelt met de wachters van rol te verwisselen. Rottensteiner noemt dit een teleurstellend escapistische ontknoping, hij had kliever gezien dat wat hij een aanklacht noemt, consequent tot het end toe was volgehouden. Rottensteiner houdt niet van woordenrijkdom. Misschien dat een zekere taalgevoeligheid vereist is om woordenrijkdom naar waarde te kunnen schatten.

11 enige mindere, maar niet onbelangrijke goden

Samuel Delany schreef 'Nova'. In de voorganger 'The Stars My Destination' is invloed van Blake en Rimbaud te bespeuren. 'Nova' heeft als centrale probleem: hoe de schrijver te worden die het verhaal dat we lezen is.' Hiermee bevindt hij zich al een heel eind buiten de idealistische droomwereld van zijn eerste boek, en in een grensgebied tussen de psychologische en de fantastische roman. Nog een stap verder gaat hij met de opvolger Dhalgren, een lijvig werk waarin hij met nietsontziende detailschildering, met een nauwkeurigheid die het boek het

predikaat 'naturalistisch' opleverde. Het boek gaat over verworpenen in een wrede, verarmde wereld. Dit is geen SF meer, hier is ~~Delany~~ definitief over de grens. We zien hier een schrijver die zich stap voor stap verder verwijderd uit zijn 'homelands'.

Joanna Russ lijkt met haar controversiele roman 'The Female Man' te willen zeggen dat Science fiction soms het aangewezen medium is voor een geloofwaardige schildering van alternatieve levensstijlen. Ze heeft er het visionaire potentieel van de science fiction gebruikt om het contrast aan te geven tussen het leven van een vrouw hoe ze dat op het ogenblik leidt en hoe het zou zijn zoals ze dat graag zou willen. Samen met Disch en Delany in Amerika en Aldiss en Ballard in Engeland lijkt ze met haar gedurfde, aan Nabokov refererende stijl op de goede weg te zijn de New Wave een literaire vernieuwing te maken in plaats van een modeverschijnsel.

Een opvallend boek tot slot is het boek 'the Iron Dream' van Norman Spinrad. Het boek verscheen in 1972, maar Spinrad presenteert het als omslag van 'Lords of the Swastika'. 'It won a posthumous Hugo Award in 1952' volgens Spinrad. De Hugo Award is de grootste literaire prijs in de SF-wereld. De auteur die deze posthume eer kreeg is ene Adolf Hitler, 'die zich voorkortetijd in Munchen in de radikale politiek stortte voor hij uiteindelijk in 1919 naar New York emigreerde'. Deze milde alternatieve wereld in aanmerking genomen, geeft Spinrad ons het soort van machtsfantasie dat Hitler geschreven zou kunnen hebben als hij inderdaad was geemigreerd in plaats van in Duitsland te blijven en hoofdkanselier te worden van zijn Dritte Reich. Gecompleteerd met een nawoord door de denkbeeldige criticus Homer Whipple, staat het boek akelig dicht bij sommige militaristische en fascistisch getinte werken die zeer populair zijn geweest in SF-kringen. Spinrad dwingt de lezer de racistische en machtsfantastische elementen te erkennen die vaak deel hebben uitgemaakt van populaire science fiction. Hoewel dit werk anders van toon is dan een boek als Warlord of the Air, zijn beide boeken symptomatisch vooreen nieuw kritisch zelfbewustzijn in de meest recente science-fiction.

#### 12. tot slot

Nog iets over de rol van het tijdschrift New Worlds:

1. nooit eerder was er zo'n ideologische omwenteling geweest binnen de SF die het hechte SF bastion van binnenuit aanviel.
2. het was het eerste avantgarde verschijnsel in de SF
3. de New Wave auteurs bedienden zich van een blad dat al sinds de jaren dertig naam had gemaakt als een van de belangrijke SGF tijdschriften. Voor de Wave furore maakte was New Worlds een blad in het vertrouwde pulpjargon, met de bekende thema's. In het begin was het toetreden van Moorcock nog niet van verstrekkende invloed, een geleidelijke gedaanteverwisseling vond plaats. met een geleidelijk groeiend aandeel van New Wave publikaties in het blad.

Gevolgen van de New Wave binnen de SF:

- 1 personages die minder ondergeschikt zijn aan de plot
- 2 meer invloed van vrouwen, het technologisch machtsescapisme neemt af.
- 3 kloof tussen SF en mainstream is smaller geworden.
- 4 kloof tussen vooruitzien, toekomstperspectieven, en nostalgie, magische ideale werelden, wordt smaller
- 5 de nieuwe grenzen van de SF liggen in de onmetelijke ruimtes van de menselijke geest, in de psychische kosmos, niet meer in de materiele..

Vroeger was de wetenschap het voorbeeld voor de SF; sinds de New Wave wordt het meer en meer de literatuur.

Aldiss: 'De New Wave staat dicht bij de bronnen van het creatieve schrijven dan de pulp ooit is geweest. De New Wave-helden liepen niet in magnetische schoenen te waggelen. Hun bestemming was vaker het bed dan Mars. Anti-helden'.

Voor de vele nieuwe SF schrijvers, vooral voor de Amerikanen, Lafferty, Triptee, Cowper, is de New Wave nu net zozeer een geïntegreerd en waardevol onderdeel als bijvoorbeeld Edgar Rice Burroughs, de man van de Tarzanboeken, niet te verwarren met de andere Burroughs.

De gevolgen van de New Wave zijn inmiddels merkbaar. Auteurs als Kurt Vonnegut, begonnen in de onderste regionen van de SF, bekleden nu een glansrijke plaats in de literaire canon. De Utrechtse letterenbibliotheek weet zich in het gelukkige bezit van onder meer de schrijver J.G. Ballard, wiens verdrongen en gekristalliseerde landschappen blijkbaar meer dan alleen SF fans konden bekoren. Boekhandels als het Utrechtse Broese & Kemink plaatsen een groot deel van de SF auteurs tussen boeken van 'gewone' schrijvers.

Misschien dat in de toekomst er geen science fiction meer zal zijn. Maar de vorm van de totale literatuur zal zijn veranderd.

#### Bronnen:

Scholes Rabkin-Science Fiction

Donald A. Wollheim-het Science Fiction universum

Brian Aldiss-Billion Year Spree

Sam Lundwal-Wat is Science Fiction

The Encyclopedia of science Fiction

James Rohrheim e. a.-the Vonnegut statement

Franz Rottensteiner e.a.- Science Fiction (essay: ueber die New Wave)

door Frank Flipppo,

Amsterdamsestraatweg 443bis,

3553 EB Utrecht, tel. 030-444448